

اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی، اشتیاق تحصیلی و امید تحصیلی دانش

آموزان دختر پایه دوم متوسطه شهرستان رابر

مطهره صفی زاده^۱، عذری محمدپناه^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی و مشاوره، دانشگاه اردکان، واحد یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول)

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه اردکان، واحد یزد، یزد، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۴۰۰، صفحات ۲۳-۱۲

چکیده

پژوهش حاضر باهدف تعیین اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش آموزان انجام شد. برای این منظور از بین تمامی دبیرستان‌های دخترانه شهر رابر در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، ۳۰ دانش‌آموز با روش نمونه‌گیری هدفمند به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب و به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل قرار گرفتند. سپس گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه تحت آموزش هوش معنوی قرار گرفت؛ و پرسشنامه سرزندگی تحصیلی مارتین و مارش، پرسشنامه اشتیاق تحصیلی اسکافیلی و همکاران و پرسشنامه امید تحصیلی کمپل و کاوون به‌عنوان ابزار پژوهش در هر دو گروه آزمایش و کنترل در دو مرحله (قبل و بعد آموزش) استفاده شد. در پایان داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از تحلیل کوواریانس (آنکوا) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت؛ که یافته‌های به‌دست آمده نشان داد بین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه آزمایش و کنترل تفاوت معناداری وجود دارد. به این معنا که آموزش هوش معنوی موجب افزایش سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش‌آموزان شده است؛ بنابراین با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان نتیجه گرفت آموزش هوش معنوی می‌تواند به‌عنوان یکی از روش‌های مؤثر بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش‌آموزان مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: هوش معنوی، سرزندگی تحصیلی، اشتیاق تحصیلی، امید تحصیلی، دانش‌آموزان.

مقدمه

دانش‌آموزان به‌عنوان آینده‌سازان جامعه، قشر مهم و ارزشمندی از جامعه محسوب می‌شوند؛ و از مهم‌ترین دوران زندگی هر دانش‌آموزی، دوران تحصیلی او است. دوران تحصیل، دوره‌ای از زندگی است که در آن تغییرات شناختی و اجتماعی سریعی اتفاق می‌افتد (اسپیر، ۲۰۰۰). از این‌رو انطباق و سازگاری با فرصت‌ها و چالش‌های تحصیلی مورد توجه پژوهشگران تعلیم و تربیت بوده است. در دیدگاه‌های مختلف مجموعه توانایی‌ها و استعدادها درونی که در نحوه‌ی این سازگاری دخالت دارند مورد توجه قرار گرفته است. از جمله این توانایی‌ها و استعدادها که موجب سازگاری افراد در برابر تهدیدها در حیطه‌ی تحصیلی می‌شود سرزندگی تحصیلی است. سرزندگی تحصیلی به توانایی موفقیت‌آمیز دانش‌آموزان در برخورد با چالش‌های تحصیلی در مسیر تحصیلی معمول هستند، تعریف می‌شود (مارتین و مارشال، ۲۰۰۸). سرزندگی تحصیلی به‌عنوان یک ساختار منعکس‌کننده انعطاف‌پذیر تحصیلی است (بخشایی، حجازی، درتان و فرزاد، ۱۳۹۶). سرزندگی تحصیلی اشاره به توانایی فراگیران برای موفقیت در برخورد با موانع و چالش‌های تحصیلی دارد که به‌صورت پاسخ‌های مثبت و سازنده به انواع چالش‌ها و موانعی که در زمینه‌های تحصیلی وجود دارد داده می‌شود. (مارتین و مارش^۱، ۲۰۰۶)؛ بنابراین سرزندگی تحصیلی بر یادگیری افراد تأثیرگذار بوده و پیشرفت و موفقیت افراد منجر می‌شود (اکبری، ۱۳۹۵). دانش‌آموزان که سرزندگی تحصیلی در آنان بالا است توان مقابله فوق‌العاده‌ای در غلبه بر مسائل و مشکلات تحصیلی دارند و از توان بالایی برای استفاده از فعالیت‌های مرتبط با سلامت برخوردارند (رایان و فردریکز^۲، ۱۹۹۷)؛ بنابراین سرزندگی تحصیلی منبع کمک‌کننده به دانش‌آموزان برای سازگار شدن با مسائل و مشکلات تحصیلی است. از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر موفقیت و پیشرفت تحصیلی هر دانش‌آموزان، اشتیاق تحصیلی است. اشتیاق به میزان انرژی صرف شده برای انجام تکالیف و کارایی حاصل از آن اشاره دارد. اشتیاق تحصیلی به رفتارهای مرتبط با یادگیری و پیشرفت تحصیلی گفته می‌شود و چیزی بیش از یک حالت هیجانی زودگذر است. دانش‌آموزان برخوردار از اشتیاق تحصیلی از توجه و تمرکز بالای نسبت به مسائل و موضوعات یادگیری برخوردارند و از انجام رفتارهای نامطلوب اجتناب می‌کنند؛ و عدم اشتیاق تحصیلی دارای پیامدهای چون عدم پیشرفت دانش‌آموزان در زمینه‌های تحصیلی است که پیامدهای از قبیل افت و ترک تحصیل دانش‌آموزان را در بردارد (وانگ و هوالکمب^۳، ۲۰۱۰). همه ما در زندگی به دنبال آرامش روانی، شادی، امیدواری هستیم. امید منبع شادی و نشاط برای افراد است. امید سازه‌ای عاطفی و انگیزشی است که بر اساس آن فرد احتمال رخدادها را مطلوب در آینده را می‌دهد. از عوامل تأثیرگذار بر یادگیری را می‌توان به امید تحصیلی اشاره کرد؛ که نقش عمده‌ای را در موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. امید تحصیلی به فرایند انتخاب آگاهانه اهداف و خلق راهکارهای رسیدن به اهداف و ایجاد انگیزه برای به اجرا درآوردن راه‌کارها گفته می‌شود (ساره و همکاران، ۲۰۱۳)؛ بنابراین امید تحصیلی به اهداف تحصیلی مرتبط است که به عوامل دست‌یابی به اهداف و ثابت‌قدم بودن آن‌ها در حیطه تحصیلی اشاره دارد (ابراهیمی قیری، ۱۳۹۲). دانش‌آموزان برخوردار از امید تحصیلی دارای

¹ Martin & Marsh

² Rayn & Frides

³ Wang & Hualcomb

اهداف والایی هستند و می‌دانند که چگونه برای رسیدن به این اهداف والا تلاش کنند. امید تحصیلی یک ضرورت است اگرچه برای موفقیت به تنهایی کافی نیست ولی برای رسیدن به موفقیت لازم و ضروری است (خلجی، ۱۳۸۶). توجه به دانش آموزان به‌عنوان سرمایه‌های اصلی مدارس، از اهمیت روزافزونی برخوردار می‌باشد؛ و هر چه دانش‌آموز در مقاطع تحصیلی بالاتر باشد، نیازمند توجه و سرمایه‌گذاری بیشتر است (گاه و همکاران^۱، ۲۰۱۱). دانش‌آموزان مقطع متوسطه به علت تجربه انتقال از دوره‌ی کودکی به نوجوانی و تحولات ناشی از آن، دستخوش تغییرات زیادی می‌شوند (اسکرامل و همکاران^۲، ۲۰۱۱). این تغییرات می‌تواند منابع مختلفی استرسی و اضطرابی را به همراه داشته باشد که پیشرفت تحصیلی و موفقیت دانش‌آموزان در حال و آینده را تحت تأثیر قرار دهد (تومنیون-سونی و سالمالا-آرو، ۲۰۱۴). در چنین شرایطی منبع کمک‌کننده به آن‌ها معنویت است تا با به‌کارگیری تجربه‌های معنوی و به‌کارگیری آن در حل مسائل و مشکلات زندگی بر آنان غلبه یابند (باقری و همکاران، ۱۳۹۰). مفهوم هوش معنوی برای اولین بار در سال ۱۹۹۶ توسط استوانس^۳ مطرح شد. واژه هوش معنوی را در ادبیات علمی روانشناسی را باید به زوهر و مارشال (۲۰۰۰) و نیز ایمونز (۲۰۰۰) نسبت بدهیم. مفهوم هوش معنوی به معنای جستجوی فرد برای تقدس، آگاهی، سازگاری و بالا بردن سطح رفاه انسان است (ایمونز، ۲۰۰۰). هوش معنوی بالاترین و غایی‌ترین هوش در انسان است که از طریق جستجوی معنای اصلی موقعیت‌ها، مطرح کردن «چرا» برای مسائل و تلاش برای برقراری ارتباط میان رویدادها رشد می‌کند (زوهر و مارشال، ۲۰۰۰). در واقع سؤالات بنیادین انسان در مورد هستی و چگونگی پدید آیی آن از طریق هوش معنوی پاسخ داده می‌شود (زوهر، ۲۰۱۰). هوش معنوی برای سازگاری بهتر با محیط لازم است؛ و افراد برخوردار از هوش معنوی در مقابل فشارهای زندگی تحمل بیشتری را از خود نشان می‌دهند (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶). از مهم‌ترین نتایج هوش معنوی می‌توان به امنیت شخصی و آرامش خاطر، بهبود روابط بین افراد، به بالا بردن خودآگاهی، آموختن از اشتباهات، صداقت داشتن با خود و از میان برداشتن موانع اشاره کرد (مارتین و مارش، ۲۰۰۶). لیکن مطالعات متعدد انجام‌یافته در زمینه‌های هوش معنوی، مؤید تأثیر هوش معنوی بر موضوعات مختلف تحصیلی بوده است. یافته‌های پژوهشی نشان داد که هوش معنوی پیش‌بینی‌کننده قدرتمندی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان است (عابدینی و برات دستجردی، ۱۳۹۴). نتایج پژوهش دیگری نشان داد که ارتباط معناداری و معکوسی بین اضطراب امتحان و نمره هوش معنوی وجود دارد و ابعاد هوش معنوی تأثیر مستقیمی بر اضطراب امتحان می‌گذارد (خدابخشی و همکاران، ۱۳۹۴). محمد پور و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به‌عنوان «اثر بخشی هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی و بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان» انجام داد نتایج پژوهش نشان داد که آموزش هوش معنوی در بهبود سرزندگی تحصیلی و بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان مؤثر است. منصوری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به‌عنوان «اثر بخشی آموزش هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مقطع دبیرستان» انجام داد نتایج پژوهش نشان‌دهنده‌ی این بود که آموزش هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر دارد. در واقع، معنویت به دانش‌آموزان احساس خودکارآمدی و عزت‌نفس می‌دهد و آن‌ها را

¹ Collie

² Sharmal

³ Svtevens

در برابر مشکلات و دشواری‌های و استرس‌های تحصیلی مقاوم می‌سازد. قدرت حاصل از دعا و نیایش و ارتباط معنوی با خدا می‌تواند در زندگی دانش‌آموزان مؤثر باشد؛ و در برخورد با شرایط آسیب‌زا و موانع و چالش‌های تحصیلی دیدگاهی روشن‌تر و آرام‌تری را لحاظ نمایند؛ بنابراین از طریق معنویت می‌توان استعداد و ظرفیت دانش‌آموزان برای برخورد با ناملایماتی گسترده که در زمینه‌های تحصیلی برای دانش‌آموزان به وجود می‌آید افزایش داد. آموزش هوش معنوی به شیوه‌های مختلفی از جمله باز شدن فضای ذهنی و افزایش قدرت تفکر و خودآگاهی، خوش‌بینی، بهبود کیفیت روابط بین فردی، افزایش اشتیاق در زمینه‌های مختلف، افزایش امید و تقوی و ظرفیت‌های مقابله با مشکلات و دشواری‌های زندگی می‌تواند به ایجاد و تداوم حالات مثبت روان‌شناختی در افراد شده و موفقیت و احساس خوشبختی روزافزون زندگی را به دنبال داشته باشد. با توجه به مطالب بیان‌شده، انتظار می‌رود که آموزش هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی در دانش‌آموزان مؤثر باشد. پژوهش حاضر، باهدف اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش‌آموزان دختر شهرستان رابر انجام شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر پایه دوم دوره متوسطه شهر رابر در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ بود. روش نمونه‌گیری به صورت در دسترس است. ۳۰ دانش‌آموز دختر به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) فراگرفتند. پس از انتخاب گروه نمونه و قرار گرفتن تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل، ابزارهای موردنظر به عنوان پیش‌آزمون در مورد هر دو گروه اجرا شد. سپس آزمودنی‌های گروه آزمایش طی ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای تحت تأثیر متغیر مستقل (هوش معنوی) قرار گرفتند. خلاصه مباحث جلسات که بر اساس پروتکل آموزشی هادی تبار و همکاران (۱۳۹۰) تنظیم شده است در ادامه آمده است. پس از پایان جلسات آموزشی مجدداً هر دو گروه آزمایش و کنترل به وسیله ابزارهای موردنظر باهدف اجرای پس‌آزمون موردسنجش قرار گرفتند و در نهایت داده‌های به دست آمده از آزمون‌ها در هر دو گروه با استفاده از روش آمار توصیفی و آزمون تحلیل کوواریانس به وسیله نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شد.

پرسشنامه سرزندگی تحصیلی^۱: دهقانی زاده و حسین چاری (۱۳۹۱) پرسشنامه سرزندگی تحصیلی را با الگوگیری از مقیاس سرزندگی تحصیلی مارتین و مارش (۲۰۰۶) که دارای ۴ گویه بود توسعه دادند. این ابزار دارای ۹ گویه است و پاسخ در دامنه‌ای از طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای ۱ (کاملاً مخالفم) تا ۵ (کاملاً موافقم) می‌سنجد. با جمع نمرات فرد در ۹ گویه نمره کلی برای او به دست می‌آید؛ که نشان‌دهنده‌ی سرزندگی تحصیلی اوست. حداقل نمره ۹ و حداکثر آن ۴۵ است حسین چاری و دهقانی زاده (۱۳۹۱) برای روایی این پرسشنامه از تحلیل مؤلفه‌ی با چرخش تعامد واریماکس استفاده کردند؛ که بار عاملی گویه بین ۰/۵۰ تا ۰/۶۴ بود. اعتبار این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ و بازآزمایی به ترتیب ۰/۸۰ و ۰/۷۳ به دست آمد. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۰ به دست آمد.

¹ Educational Vitality Questionnaire

پرسشنامه اشتیاق تحصیلی^۱: پرسشنامه اشتیاق تحصیلی (اسکاو فیلی و همکاران، ۲۰۰۲) دارای ۱۷ گویه بوده که بعد نیرومندی (۶ ماده) بعد جذب (۶ ماده) و بعد وقف خود (۵ ماده) را در بر می گیرد. پاسخ گویی به ماده های این پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت از ۱ (هرگز) تا ۶ (همیشه) انجام می شود. پایایی کلی پرسشنامه اشتیاق تحصیلی ۰/۷۳ به دست آمده است و همسانی درونی ابعاد پرسشنامه برای مقیاس نیرومندی ۰/۷۸ برای بعد جذب ۰/۷۳ و بعد وقف خود ۰/۹۱ به دست آمده است. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۸ به دست آمد.

پرسشنامه امید تحصیلی^۲: برای سنجش امید تحصیلی دانش آموزان از پرسشنامه امید تحصیلی کمپل و کاون^۳ (۲۰۰۱) استفاده شده است. این پرسشنامه دارای ۹ گویه بوده و پاسخ گویی به آن بر اساس طیف لیکرت (۱) کاملاً مخالفم تا ۵ (کاملاً موافقم) است. پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ گزارش شده است؛ و همچنین پایایی پرسشنامه امید تحصیلی توسط سهرابی و سامانی ۰/۷۳ و ۰/۷۵ گزارش شده است. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۰ به دست آمده است.

محتوای جلسات آموزشی هوش معنوی

- ✓ نحوه آزمون،
- ✓ اجرای تمرینات ریلکسیشن و مدیتیشن و تعمق و آموزش آن در جهت اجرا در هر روز
- ✓ آموزش روش های خودآگاهی و پرسشنامه های باز پاسخ طراحی شده در این زمینه
- ✓ آموزش در زمینه پرسش های اساسی زندگی و یادگیری جستجوی عواملی که فرد را به بالا یا پایین هرم انگیزه ها هدایت می کنند.
- ✓ آموزش در زمینه معنی و نقش آن در مقابله با بحرانها و شرایط پراسترس زندگی با الهام از معنادارمانی ویکتور فرانکل
- ✓ آموزش در زمینه تفکر انتقادی (هادی تبار و همکاران، ۱۳۹۰).

یافته ها

میانگین و انحراف استاندارد آزمودنی ها در دو گروه آزمایش و کنترل، در پیش آزمون و پس آزمون در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی در دو گروه آزمایش و کنترل

متغیر	گروه	نوع آزمون	میانگین	انحراف معیار
سرزندگی تحصیلی	آزمایش	پیش آزمون	۲۱/۵۳	۷/۶۰
		پس آزمون	۳۰/۸۰	۶/۸۳
	کنترل	پیش آزمون	۲۰/۹۳	۷/۵۰
		پس آزمون	۲۰/۶۰	۷/۰۴

1. Academic Enthusiasm Questionnaire

2. Educational Hope Questionnaire

3. Campil & Coun

۹/۹۵	۳۸/۰۰	پیش آزمون	آزمایش	
۸/۲۴	۴۶/۲۰	پس آزمون		اشتیاق تحصیلی
۷/۳۰	۳۲/۲۶	پیش آزمون	کنترل	
۸/۱۳	۳۱/۶۶	پس آزمون		
۵/۴۷	۱۹/۲۰	پیش آزمون	آزمایش	امید تحصیلی
۶/۲۳	۲۹/۲۰	پس آزمون		
۵/۶۰	۱۷/۱۳	پیش آزمون	کنترل	
۶/۰۳	۱۷/۶۶	پس آزمون		

میانگین متغیرهای «سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی» در گروه آزمایش و کنترل در مرحله پیش آزمون، پس آزمون به ترتیب برابر با ۲۱/۵۳، ۲۶/۸۰، ۲۰/۹۳، ۲۰/۶۰، ۳۸/۰۰، ۴۲/۳۳، ۳۸/۱۳، ۳۸/۰۰، ۱۹/۲۰، ۲۷/۲۶، ۱۷/۱۳ و ۱۹/۴۶ و انحراف معیار متغیرهای مذکور در دو گروه آزمایش و کنترل در مرحله پیش آزمون و پس آزمون به ترتیب برابر با ۷/۶۰، ۷/۵۱، ۷/۵۰، ۷/۰۴، ۹/۹۵، ۱۰/۷۲، ۹/۷۷، ۱۰، ۵/۴۷، ۸/۴۷ و ۵/۶۰ است. تفاوت چندانی در میزان میانگین و انحراف معیار در گروه کنترل وجود ندارد و تغییرات میانگین و انحراف معیار در گروه آزمایش محسوس است.

جدول ۴. جدول آزمون «شاپرو - ویلک» جهت بررسی نرمال بودن سه متغیر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی

نام متغیر	نام آزمون	وضعیت	سطح معناداری
سرزندگی تحصیلی	شاپرو - ویلک	پیش آزمون	۰/۹۶۳
		پس آزمون	۰/۱۱۵
اشتیاق تحصیلی	شاپرو - ویلک	پیش آزمون	۰/۹۴۳
		پس آزمون	۰/۵۷۵
امید تحصیلی	شاپرو-ویلک	پیش آزمون	۰/۳۳۳
		پس آزمون	۰/۲۱۴

فرض نرمال بودن برای سه متغیر «سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی» به ترتیب برابر با ۰/۹۶۳، ۰/۱۱۵، ۰/۹۴۳، ۰/۵۷۵، ۰/۳۳۳ و ۰/۲۱۴ است که این مقادیر بزرگ تر از $(P=0,05)$ و فرض نرمال بودن پذیرفته می شود؛ ب همگنی واریانس های: برای بررسی همگنی واریانس آزمون «همگنی واریانس های لوین» استفاده شد.

جدول ۵. نتایج آزمون لوین جهت بررسی همگنی واریانس ها.

متغیر	f مقدار	Df ₁	Df ₂	سطح معناداری
سرزندگی تحصیلی	۰/۰۸۷	۱	۲۸	۰/۷۷۰
اشتیاق تحصیلی	۱/۰۵۶	۱	۲۸	۰/۳۱۳
امید تحصیلی	۱/۲۱۸	۱	۲۸	۰/۲۷۹

فرض همگنی واریانس ها برای سه متغیر «سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی» به ترتیب برابر با ۰/۷۷۰، ۰/۳۱۳ و ۰/۲۷۹ است که بزرگ تر از $(P=0,05)$ است و فرض همسانی واریانس ها پذیرفته می شود؛ از پیش فرض های دیگر، همگنی شیب خط رگرسیون است.

جدول ۶. بررسی مفروضه همگنی شیب رگرسیون پیش‌آزمون و پس‌آزمون سه متغیر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی در گروه آزمایش و کنترل.

سطح معناداری	f	آماره
۰/۵	۰/۴۶	تعامل گروه*پیش‌آزمون سرزندگی تحصیلی
۰/۹	۰/۰۰۰	تعامل گروه*پیش‌آزمون متغیر اشتیاق تحصیلی
۰/۱	۲/۳۵	تعامل گروه*پیش‌آزمون متغیر امید تحصیلی

آزمون همسانی شیب رگرسیون پیش‌آزمون - پس‌آزمون متغیرهای سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی در دو گروه آزمایش و کنترل معنادار نیست ($f=۰/۴۶$ و $p<۰/۹$)؛ ($f=۰/۰۰۰$ و $p<۰/۹$)؛ ($f=۲/۳۵$ و $p<۰/۱$).

جدول ۸. نتایج آزمون ام باکس جهت بررسی همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس

متغیر	m	Df ₁	Df ₂	f
	۵/۵۸۷	۶	۵۶۸۰/۳۰۲	۰/۸۲۲

آزمون ام باکس برای متغیر اشتیاق، سرزندگی و امید تحصیلی معنادار نبوده است؛ لذا شرط همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس به درستی رعایت شده است؛ که خلاصه نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره برای نمره‌های اشتیاق، سرزندگی و امید تحصیلی در جدول ۹ آمده است.

جدول ۹. خلاصه نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره (مانکوا).

اندازه اثر (Eta)	سطح معناداری	F	Df ₂	Df ₁
اثر پیلایی	۰/۷۱	۱۹/۰۴۴	۲۳	۳
لامبدا و لکزی	۰/۷۱	۱۹/۰۴۴	۲۳	۳
اثر هتلینگ	۰/۷۱	۱۹/۰۴۴	۲۳	۳
بزرگ‌ترین ریشه روی	۰/۷۱	۱۹/۰۴۴	۲۳	۳

با توجه به مندرجات جدول نشان می‌دهد که بین گروه‌های آزمایش و کنترل از لحاظ حداقل یکی از متغیرهای وابسته (اشتیاق، سرزندگی و امید تحصیلی) تفاوت معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی این تفاوت، تحلیل کوواریانس یک‌راهه در متن مانکوا روی متغیرهای وابسته انجام شد. جدول ۱۰ نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه در متن مانکوا روی میانگین نمره‌های اشتیاق، سرزندگی و امید تحصیلی را در گروه‌های آزمایشی و کنترل نشان می‌دهد.

جدول ۱۰. نتایج حاصل از تحلیل آنکوا در متن مانکوا به روی میانگین نمرات پس آزمون مقیاس‌های متغیرهای سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی

منبع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورات	f	سطح معناداری
گروه	۶۵۶/۳۳۱		۶۵۶/۳۳۱	۴۳/۵۵۶	۰/۰۰۰
گروه	۴۷۲/۶۳۹		۴۷۲/۶۳۹	۱۱/۳۵۴	۰/۰۰۰
گروه	۶۱۹/۱۹۰		۶۱۹/۱۹۰	۱۹/۰۰۷	۰/۰۰۲

بر اساس نتایج حاصل از آزمون مانکوا، پس از تعدیل نمره‌های پیش آزمون، آموزش مبتنی بر هوش معنوی در مرحله پس آزمون بر متغیر اشتیاق تحصیلی ($f=43/556$ و $p<0/000$)، متغیر سرزندگی تحصیلی ($f=11/354$ و $p<0/000$) و متغیر امید تحصیلی ($f=19/007$ و $p<0/002$) اثر معنی‌دار دارد؛ بنابراین در کل می‌تواند چنین نتیجه گرفت که آموزش مبتنی بر هوش معنوی در مرحله پس آزمون باعث بهبود یافتن متغیرهای اشتیاق، سرزندگی و امید تحصیلی در دانش آموزان دختر پایه دوم دوره متوسطه شهرستان رابر نسبت به گروه کنترل شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر اثربخشی هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش آموزان بوده است. نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که بین نمرات پیش آزمون و پس آزمون دانش آموزان گروه آزمایش و کنترل تفاوت معناداری وجود دارد؛ به عبارت دیگر آموزش هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی دانش آموزان گروه آزمایش تأثیرگذار بوده است. نتایج به دست آمده با نتایج پژوهش فولادی و همکاران (۱۳۹۵)، مسلمی و همکاران (۱۳۹۸)، بکر و همکاران (۲۰۰۸)، رئسی و کاکائی (۱۳۹۷)، میرزایی (۱۳۸۷)، یعقوبی (۱۳۸۷)، پیرنیا و همکاران (۱۳۹۴) و مارشیا و همکاران (۲۰۱۴)^۱ همسو است.

هوش معنوی مکانیزم مهمی برای حل مشکلات، افزایش اعتماد به نفس و افزایش امید و رضایت از زندگی است (هاید و برنند هاید، ۲۰۰۴). معنویت می‌تواند بر پیشرفت، سازگاری و انعطاف‌پذیری هیجانی افراد از طریق توجه به موارد مثبت در زندگی کمک کند. درواقع احساس‌های معنویت معنا دهنده به ابعاد گوناگون زندگی انسان است به گونه‌ای که این احساس انسان را توانمند ساخته که تجربه‌های معنوی خود را برای غلبه بر مشکلات و سختی‌های زندگی به کار گیرد (تاسی^۲، ۲۰۰۳). در تبیین نتایج پژوهش حاضر می‌توان گفت که نخستین و مهم‌ترین عامل مربوط به تأثیر آموزش هوش معنوی، در بهبود نگرش و تفسیر فرد نسبت به زندگی است. درواقع ایجاد و رشد احساس معنویت یکی از راه‌های مناسب سازگاری با مشکلات بوده و می‌تواند در عملکرد دانش آموزان تأثیر بسزایی داشته باشد (رحیمی و عظیمی، ۱۳۹۶). دانش آموزان ممکن است در عرصه‌های تحصیلی دچار استرس و نگرانی شده

1. Marcia.et.al

2. Hyde

3. Tacy

و تمایلی به ادامه فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های تحصیلی نداشته باشند. از این رو، معنویت برای رساندن فرد به آرامش روان و مقاوم کردن دانش‌آموزان نسبت به افکار منفی همچون به تأخیر انداختن فعالیت‌ها و اهداف و تصمیم‌گیری‌های تحصیلی نقش بسزایی را ایفا می‌کند. دانش‌آموزان برخوردار از هوش معنوی با تکیه بر آموزه‌های دینی و معنوی، خداباوری و توکل بر خدا نسبت به اهداف تحصیلی خود اقدام کرده و فعالیت‌های تحصیلی را هرچقدر هم سخت و ناخوشایند باشد به انجام می‌رسانند. پژوهش‌های متعددی بیانگر اثربخشی آموزش هوش معنوی بر مؤلفه‌های متعدد تحصیلی است. همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان داد که آموزش هوش معنوی بر افزایش اشتیاق دانش‌آموزان تأثیرگذار بوده است. در تبیین این یافته می‌توان بیان کرد که معنویت بعدی از انسان است که ارتباط و یکپارچگی او را با عالم هستی نشان می‌دهد؛ که این ارتباط و یکپارچگی به انسان انگیزه و اشتیاق زیادی برای عملکرد مثبت و موفقیت‌آمیز در عرصه‌های مختلف زندگی را فراهم می‌آورد (توان و همکاران، ۱۳۹۸). به همین دلیل است که اغلب افراد برخوردار از معنویت اشتیاق زیادی برای انجام فعالیت‌های مختلف دارند. همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان‌دهنده‌ی اثربخش بودن آموزش هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان است. در تبیین این یافته می‌توان بیان کرد که پیچیدگی‌های عصر حاضر باعث مشکل در سازگاری دانش‌آموزان و ابتلا یا استعداد ابتلا به اختلالات روان‌شناختی مانند اضطراب، افسردگی، استرس شده است، بنابراین از طریق معنویت می‌توان استعداد و ظرفیت دانش‌آموزان را برای برخورد با ناملایمات را گسترده ساخته و به این ترتیب هیجانات مثبت بیشتری در زندگی تجربه می‌کنند و سرزندگی دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. هوش معنوی دربرگیرنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بالاترین سطوح تحول را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌بخشد. در واقع معنویت نوعی سبک زندگی سالم‌تری را برای افراد فراهم می‌کند که بر سلامت جسمانی و روانی افراد تأثیر مثبت دارد و به این ترتیب می‌تواند زمینه افزایش سرزندگی تحصیلی را برای دانش‌آموزان فراهم می‌آورد. در واقع دانش‌آموزانی که آموزش هوش معنوی را گذرانده‌اند در عرصه‌های تحصیلی به‌جای بی‌انگیزه بودن و به تأخیر انداختن فعالیت‌های تحصیلی سعی می‌کنند که در راه تحصیل تلاش و پایداری از خود نشان داده و آن‌ها را نسبت به مسائل و مشکلات تحصیلی مقاوم می‌کنند و حس ارزشمند بودن را در آن‌ها تقویت می‌کند. نتایج پژوهش حاضر نشان‌دهنده‌ی اثربخش بودن آموزش هوش معنوی بر امید تحصیلی است. اگرچه تحقیقاتی که به بررسی آموزش هوش معنوی بر امید تحصیلی پرداخته باشد یافت نشد ولی آموزش هوش معنوی در دانش‌آموزان منجر به افزایش امید و انگیزه آن‌ها برای انجام فعالیت‌های مختلف می‌شود به طوری که افراد برخوردار از معنویت به میزان بالاتری از امید برخوردارند (قدم پور، یوسف و ند و راد مهر، ۱۳۹۶). نتایج پژوهش‌های متعدد مؤید تأثیر هوش معنوی بر مؤلفه‌های مختلف تحصیلی است. جاکس و براس (۲۰۰۰؛ به نقل از نوبل، ۲۰۱۰) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که دانش‌آموزانی که باورهای معنوی قوی‌تری داشتند نسبت به دانش‌آموزان که باورهای مادی‌گرا داشتند روحیه آماده‌تری برای کسب تجربیات جدید، یادگیری و اهداف زیادی داشتند و نسبت به مسائل و مشکلات کمتر نگران بودند. ویگلزورث (۲۰۰۶) در پژوهشی رابطه بین هوش معنوی و توانایی رهبری و مدیریت افراد را سنجید. بر اساس نتایج این پژوهش افرادی که هوش معنوی بالاتری داشتند در مواقع بحرانی قادر به کنترل وضعیت به‌صورت بهتری بوده‌اند؛ بنابراین با توجه به مطالب بیان‌شده می‌توان گفت آموزش هوش معنوی تا حد قابل توجهی توانسته باعث

افزایش اشتیاق تحصیلی، سرزندگی و امید تحصیلی در دانش‌آموزان شود. چراکه معنویت هوشی است که دانش‌آموزان به وسیله آن می‌توانند نیازهایشان را شناسایی و بیان نمایند و مشکلات و موانعی که در عرصه‌های تحصیلی به وجود می‌آید حل کنند. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر، محدودیت در تعمیم نتایج، به دلیل محدود بودن جامعه، نمونه و اجرای اثربخشی آموزش هوش معنوی بر روی یک جنس بود. پیشنهاد می‌شود چنین پژوهش‌هایی برای نمونه‌هایی با تعداد و حجم بیشتر و در قشرهای و شهرهای دیگر انجام شود تا امکان دستیابی به یک نتیجه مورد اطمینان‌تر افزایش یابد. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آتی، استفاده از آموزش هوش معنوی بر سرزندگی، اشتیاق و امید تحصیلی روی دانش‌آموزان پسر انجام شود. پیشنهاد می‌شود سازمان آموزش و پرورش، هوش معنوی را توسط مشاوران مجرب در کلاس‌های برنامه‌ریزی و برای دانش‌آموزان اجرا نمایند.

منابع

- اکبری بورنگ، م؛ رحیمی بورنگ، ح (۱۳۹۵). تبیین سرزندگی تحصیلی و انگیزش تحصیلی دانشجویان بر اساس ادراک آنان از محیط یادگیری در دانشگاه علوم پزشکی بیرجند، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۶(۲۷)، ۲۲-۲۳۱.
- باقری، ف؛ اکبر زاده، ف و خالقی، ح (۱۳۹۰). رابطه بین هوش معنوی و شادکامی و متغیرهای دموگرافیک در پرستاران بیمارستان فاطمه الزهرا و بنت‌الهدی شهرستان بوشهر، ۱۴(۴)، ۲۶۳-۲۵۶.
- بوالهروی، ج؛ دوس علی وند، ه و میرزایی، م (۱۳۹۱). رویکرد معنوی در آموزش و علوم انسانی، مجله روان‌پزشکی و روانشناسی بالینی ایران، ۲۰، ۱۰۱-۱۲۶.
- پیرنیا، ب؛ محمد پور، س؛ سیاه‌پوش منفرد، م و زینلی، خ (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی و بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان، نشریه اسلام و سلامت، ۲(۳)، ۳۳-۴۱.
- توان، بهمن؛ قمی، مهین؛ مسلمی، زهرا؛ جعفری پور، حسن؛ محمودی، سید عبدالله و مسلمی، اعظم (۱۳۹۸). مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۲۷(۱۹)، ۲۳۹-۲۴۷.
- رئیس، م؛ کاکائی، م و رئیس، ص (۱۳۹۷). تعیین رابطه بین هوش معنوی و امیدواری با کیفیت زندگی دانشجویان دختر و پسر علوم انسانی و علوم ریاضی دانشگاه پیام نور شهر اردل، مجله رویش روانشناسی، ۷(۱)، ۱-۲۲.
- دهقانی زاده، م؛ حسین چاری، م؛ مرتضی سلیمانی و خشاب، ع (۱۳۹۲). سرزندگی تحصیلی و ادراک از الگوهای ارتباطات خانواده و ساختار کلاس؛ نقش واسطه‌ای ابعاد خودکارآمدی. فصلنامه روانشناسی تربیتی، ۱۰(۳۲)، ۱-۳۰.
- حمیدی، ر و رجبی، ف (۱۳۹۰). پیش‌بینی احساس امنیت بر اساس هویت اجتماعی، هوش فرهنگی و معنوی، پژوهش راهبردهای اجتماعی ایران، ۱۷(۴)، ۸۸-۹۳.
- عبدالله زاده، ح و همکاران. (۱۳۸۸). هوش معنوی (مفاهیم، سنجشی و کاربردهای آن). تهران، انتشارات روان‌سنجی.
- عظیمی نژاد، ح؛ کریمی فر، م؛ دین‌پرور، او دانشمند، ب (۱۳۹۷). اثربخشی مؤلفه‌های هوش معنوی بر احساس تنهای و حرمت نفس دانش‌آموزان پرورشگاهی، مجله روانشناسی و دین، ۱۲(۳)، ۲۳۱-۲۴۳.
- میرزایی، ع (۱۳۸۷). اثربخشی آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی بر سلامت عمومی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی منطقه ۱۶ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

- محمد پور، سمانه؛ زینلی، خاطره؛ سیاهپوش منفرد، مسلم و پیرنیا، بیژن (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر سرزندگی تحصیلی و بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی لرستان. نشریه اسلام و سلامت، ۲(۳)، ۴۱-۳۳.
- منصوری، رضا؛ آل بهبهانی، مرجان؛ اسماعیلی، زهره و امجدیان، زهره. اثربخشی آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مقطع دبیرستان. مرکز مطالعات و توسعه‌ی آموزش علوم پزشکی، ۸۰-۷۵.
- فولادی، ا؛ کج باف، م و قمرانی، ا (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش سرزندگی تحصیلی بر معنای تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر پایه سوم دوره اول متوسطه شهر مشهد، فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۴(۳)، ۱۰۳-۹۳.
- قدم پور، عزت‌اله؛ یوسف نند، لیلا و راد مهر، پروانه (۱۳۹۶). مقایسه اثربخشی آموزش راهبردهای شناختی و فراشناختی بر امید تحصیلی در دانش‌آموزان دختر و پسر. راهبردهای شناختی در یادگیری، ۵(۹)، ۴۷-۳۵.
- مرادی، م؛ و چراغی، ا (۱۳۹۳). الگوی علی - تجربی از روابط بین ادراک از الگوهای ارتباط خانواده، ادراک از ساختار کلاس، انگیزش و خودگردانی تحصیلی و سرزندگی تحصیلی در نوجوانان دبیرستانی، مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۶(۱)، ۱۴۰-۱۱۳.
- مرادی، م، دهقانی زاده، م و سلیمانی خشاب، ع (۱۳۹۴). حمایت اجتماعی ادراک‌شده و سرزندگی تحصیلی؛ نقش واسطه‌ای باورهای خود کارآمدی، مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۷(۱)، ۲۴-۱.
- مسلمی، ز؛ قمی، م؛ توان، ب؛ جعفر پور، ح؛ محمودی، ع، مسلمی، ا (۱۳۹۸). رابطه هوش معنوی با اشتیاق تحصیلی و سرزندگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک، ۲۷(۱۹)، ۲۴۷-۲۳۹.
- هادی تبار، ح؛ نوایی نژاد، ش و احقر، ق (۱۳۹۰). بررسی تأثیر آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی بر کیفیت زندگی همسران جانباز شاغل به تحصیل در مدارس بزرگسالان شهر تهران در سال تحصیلی ۹۰-۸۹، طب جانباز، ۴(۲)، ۱۱-۱.
- Alexander, E.S., Onwuegbuzie. J. A. (2007). Academic procrastination and the role of hope as a coping strategy. *Personality and individual difference*, 42(7), 1301-1310.
- Baker, A. J., Clark. T. P. Maier. K. S. Viger, W. (2008). The differential influence of instructional context on the academic engagement of students with behaviour problems. *Teaching and Teacher Education*, 24(7), 1876-1883.
- Brown, S. P. (1996). A meta-analysis and review of organizational research on job involvement. *Psychology Bulletin*, 2, 235-255.
- Collie, R. J., Martin, A. J., Malmberg, L. E., Hall, J., & Ginns, P. (2015). Academic buoyancy, students achievement, and the linking role of control: A Cross-Lagged analysis of high school students. *British Journal of Educational Psychology*, 85(1), 113-130.
- Furlong, D.B., Gilman, R., Huebner, E.S. (2014). *Handbook of Postive Psychology in School education*. NEWYORK AND LONDON: Routledge Press.
- George, M. (2006). Spiritual intelligence. *Journal of New thoughts on Education*, 2(3), 99-114.
- Hyde, B. (2004). The plausibility of spiritual intelligence: spiritual experience, problem solving and neural sites. *Internarional journal of childrens spirituality*, 9(1), Australian catholic university, Australia.
- King, D.B. (2007). The spiritual intelligence project university: Canada, Retrived from internet, www.Dbking. pet spiritual intelligence.
- Martin. A. G., Marsh, H. W. (2008). Academic buoyancy: Towards an understanding of student ever day academic resilience. *Journal of School Psychology*, 46(1), 53-83.

- Martin, A. J., Marsh, H. W. (2008). Academic buoyancy and psychological and educational correlateras: Acnstruct validity approach. *Psychology in the School*, 43(3), 267-282.
- Martin, A.J. (2014). Academic buoyancy and academic outcomes: towards a further understanding of students with attention delfcit/hyperactivity disorder (ADHD), students without ADHD, And cademica buoyancy it IT self. *British of Educational psychology*, 84(1), 86-107.
- Marashi. S. A., Naami, A., Beshlide, K., Zargar, Y., Ghobari, B. (2014). The Effect of Spiritual Intellingence Training on Psychology Well-behng, Exstential Anxiety, and Spirtuial INTELLIGNCE IN Ahwas Oil Students Students. *Psychology Achievements*, 19(1), 63-80.
- Pourabdol, S., SodhiGharamaleki, N., Abbasi, M. (2015). Acomparison of academic procrastination and academic vitality in student with and without specific learing disorder. *Journal Management System*, 430, 22-38.
- Smith, S. (2004). Exploring the interaction of emotional intelligence and spirituality. *Traumatology*, 10(4), 231-243.
- Schafeli, R. M., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V., BakerA. B. (2002). The measurement of engagement and burnout. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- Sarah, M., Paul, C., Lisa., K.M. (2013). Well- being, Academic buoyancy and educational achievement in primaryschool student. *International Journal of educational Research*, 62, 239-248.
- Spear, L. P. (2000). The adolescent brain and age related behavioral mainfesations. *Neuroscience and Behavioral Reviews*, 24, 417-463.
- Schraml, K., Perski, A., Grossi, G., & Simonsson-Sarnecki, M. (2011). Stress symptoms among adolescents : The role of subjective psychsocial conditions, Lifestyle, and self- esteem. *Journal of adolescence*, 34(5), 987-996.
- Tacy, D, J. (2003). *The spirituality reveluation: the emergence of contemporary spirituality*. Sydeney, Astralia: Harper Collins publishers.
- Tuominen-Soini, H., & Salmela-Aro, K. (2014). Schoolwork engagement and burnout among Finnish high school students and young adults: Profiles, progressions, and educational outcoms. *Developmental psychology*, 50(3), 649-660.